

УДК 159.98

Г. А. Дробаха, І. І. Ліпатов, К. Ю. Гунбін, С. Л. Ліпатова

ОЦІНЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ ПРОТИДІЇ НЕГАТИВНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВПЛИВУ НА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВНУТРІШНІХ ВІЙСЬК

Визначено якісні і кількісні характеристики показників достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу протидіючих сил на особовий склад внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань.

Ключові слова: протидія, інформаційно-психологічний вплив, достатність, внутрішні війська.

Постановка проблеми. У процесі виконання службово-бойових завдань, особливо в умовах виникнення заворушень суспільно-політичного характеру, на військовослужбовців внутрішніх військ МВС України вчиняється негативний інформаційно-психологічний вплив з боку протидіючих сил. Цей вплив ускладнює професійну діяльність особового складу. Як переконує досвід професійної діяльності особового складу внутрішніх військ, її успіх визначається крім усього іншого й умілою протидією негативному інформаційно-психологічному впливу. Для ефективного здійснення такої протидії з використанням запропонованої раніше методики [4] та відомих заходів потрібен науково обґрунтований показник достатності протидії, якого на цей час у внутрішніх військах практично немає.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти здійснення протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад під час виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями силових структур розглядалися у наукових працях В. М. Богуша, Г. В. Грачова, І. В. Замаруєвої, О. Г. Караяні, В. Г. Криська, О. В. Литвиненка, А. Г. Лук'янця, О. А. Матеюка, І. К. Мельника, М. О. Попова, Г. Г. Почепцова, С. П. Расторгуєва, А. О. Рося, В. Б. Толубка, В. О. Фоміна, А. І. Черняка, В. П. Шейнова, О. К. Юдіна та інших науковців. Аналіз їхніх та деяких інших праць засвідчує, що в їх дослідженнях надані різні аспекти протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, але якісного або кількісного показника достатності протидії негативному впливу не визначено. Крім того не визначено й математичний апарат розрахунку його значень. Окремі теоретичні розробки щодо визначення достатності протидії негативному впливу з боку протидіючих сил поки ще не доведені до

рівня практичних рекомендацій та застосування у практиці внутрішніх військ. До цього часу розроблення якісного і кількісного показників достатності протидії негативному впливу також не було предметом спеціального наукового дослідження, хоча необхідність цього зумовлюється практичними запитами та потребами внутрішніх військ. Це спричинило суперечність між потребою нейтралізації, або зниження негативного інформаційно-психологічного впливу на військовослужбовців під час виконання службово-бойових завдань, та невизначеністю оцінок одержуваних результатів унаслідок відсутності науково обґрунтованого та зрозумілого показника достатності протидії негативному впливу.

Актуальність зазначених питань, недостатнє їх теоретичне обґрунтування та практичне розроблення саме й обумовили необхідність визначення теоретичних аспектів розроблення якісних і кількісних показників та критеріїв достатності протидії негативному впливу протидіючих сил на особовий склад внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань.

Метою статті є визначення сутності і змісту показників та критеріїв достатності протидії негативному впливу протидіючих сил на особовий склад внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань, а також порядку розрахунку й оцінювання їх значень.

Виклад основного матеріалу. Під час виконання службово-бойових завдань внутрішніми військами МВС України на їх особовий склад з боку протидіючих сил вчиняється негативний інформаційно-психологічний вплив з метою погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців, порушення їх психологічної стійкості до негативного впливу, що є умовами зниження психологічної

готовності до діяльності, іноді й взагалі може призвести до відмови від належних дій [2, 3, 4].

Для якісної протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з використанням запропонованої раніше методики [4] органам управління військових частин і з'єднань потрібен науково обгрунтований, чіткий та зрозумілий показник достатності протидії негативному впливу протидіючих сил на особовий склад внутрішніх військ. Завдяки цьому показнику з урахуванням співвідношення негативних і позитивних впливів на особовий склад, морально-психологічного стану та сформованості психологічної стійкості до негативних інформаційно-психологічних впливів можливо буде визначати, чи не погіршується, чи погіршується або чи суттєво погіршується якість виконання службово-бойових завдань військовослужбовцями у тих чи інших умовах їх діяльності. Це дозволить визначити рівень достатності протидії, залежно від якого виникає можливість знайти та здійснити адекватну до ситуації протидію.

У процесі дослідження і моделювання негативних та позитивних інформаційно-психологічних впливів на особовий склад внутрішніх військ та під час визначення наслідків цього впливу на результативність їх професійної діяльності розглядається схема проходження інформаційно-психологічного впливу (рис. 1).

позитивно або негативно впливають на особовий склад.

Залежно від сформованості психологічної стійкості до негативного інформаційно-психологічного впливу у особового складу (об'єкта впливу) ці повідомлення більшою або меншою мірою впливають на зміну їх морально-психологічного стану, тому що деякі з негативних повідомлень, наприклад, можуть не сприйматися у свідомості завчасно підготовленими військовослужбовцями.

Залежно від поточного рівня морально-психологічного стану та інших характеристик професійної здатності у певних умовах особовий склад здійснює свою діяльність, виконуючи з відповідною якістю поставлені завдання, і досягає деяких результатів, які характеризуються ефективністю діяльності.

Протидія негативному впливу на свідомість особового складу має за мету зменшити або нейтралізувати цей вплив і підтримати рівень морально-психологічного стану військовослужбовців таким, що потрібний для успішної (ефективної) діяльності. Тому задача оцінювання достатності протидії зумовлює необхідність вибору відповідного показника, який кількісно і якісно відображує ступінь досягнення цієї мети, та відповідного критерію достатності протидії. У зв'язку з тим, що підтримання належного рівня морально-психологічного стану є необхідною умовою

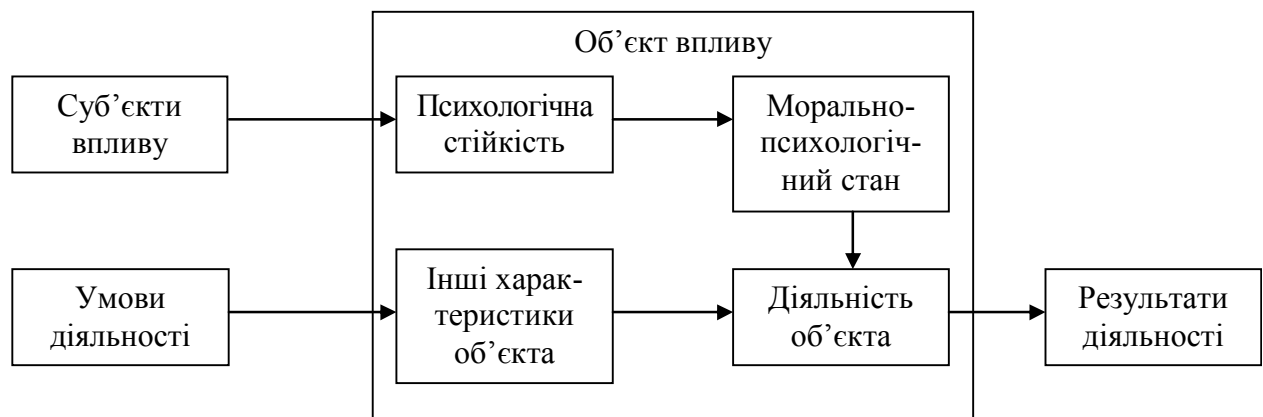

Рис. 1. Схема проходження інформаційно-психологічних впливів від суб'єктів впливу до об'єктів впливу під час виконання особовим складом завдань професійної діяльності

Суб'єкти впливу у процесі виконання об'єктом впливу завдань професійної (службово-бойової та ін.) діяльності з певною інтенсивністю доводять до об'єкта впливу інформаційно-психологічні повідомлення, які

забезпечення готовності особового складу до дій та ефективності цих дій під час виконання службово-бойових завдань, зрозуміло, що заходи протидії негативному впливу повинні забезпечувати це внаслідок оптимізації, у тому

числі й цього параметра, при обмеженнях на витрати потрібних для цього ресурсів [1, 4, 5].

На підставі викладеного вище розроблено загальну схему розрахунку значень показника достатності протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців P_3 (рис. 2).

Початкове співвідношення ξ_0 кількості негативних та позитивних інформаційно-психологічних повідомлень від джерел впливу за певний період розраховується як відношення кількості повідомлень від суб'єктів впливу, що містять негативні інформаційно-психологічні

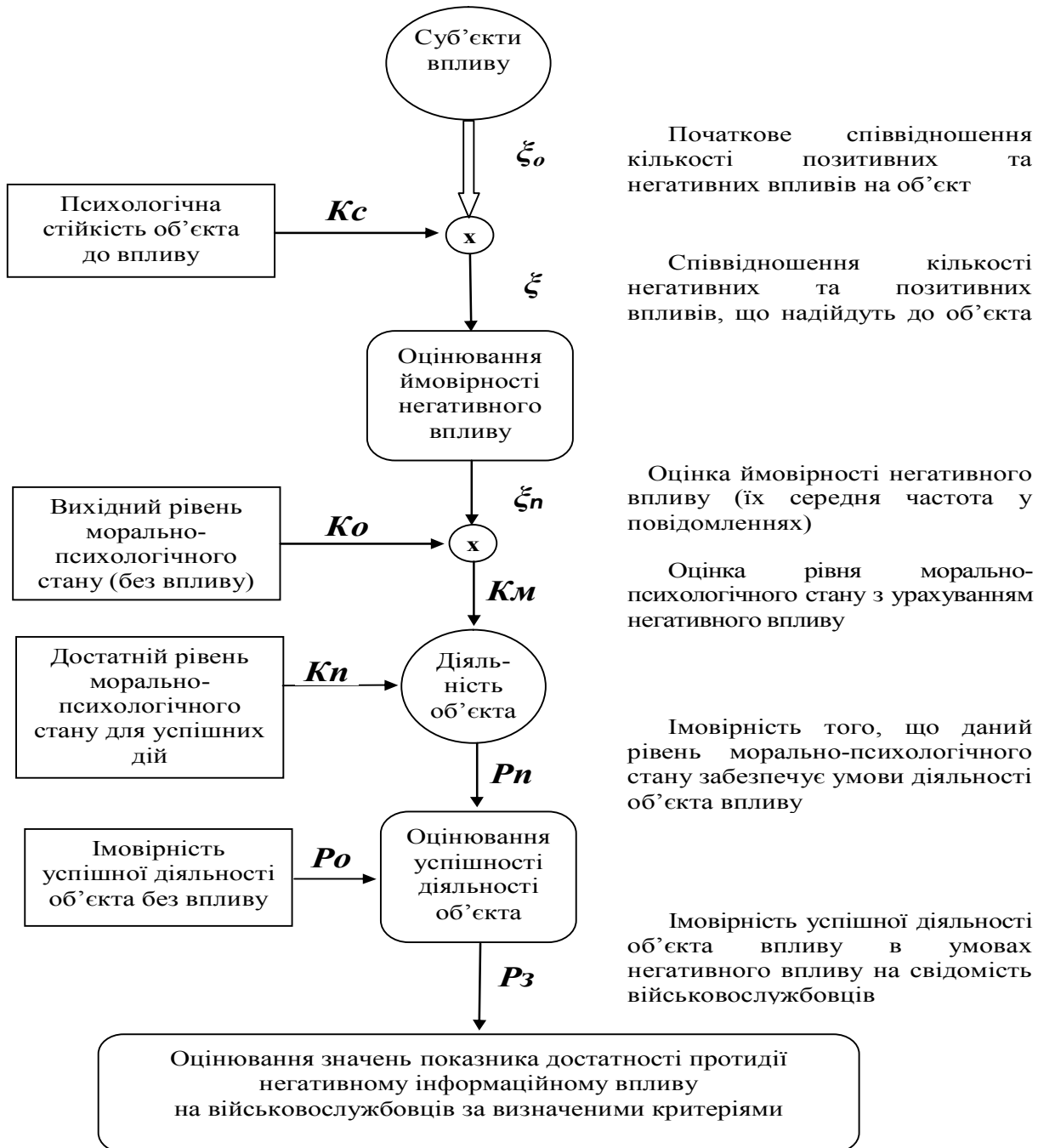

Рис. 2. Схема розрахунку та оцінювання значень показника достатності протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань

Порядок розрахунку значень наведених на рис. 2 показників зводиться до такого.

впливи, до кількості повідомлень, які містять позитивні впливи. При цьому передбачається,

що вказані повідомлення нормовані за важливістю впливу:

$$\xi_o = \frac{K_{не}}{K_{по}}, \quad (1)$$

де $K_{не}$ – зважене значення кількості інформаційно-психологічних повідомлень, що негативно впливають на свідомість та морально-психологічний стан військовослужбовців; $K_{по}$ – зважене значення кількості інформаційних повідомлень, що позитивно впливають на свідомість та морально-психологічний стан військовослужбовців.

Співвідношення ξ кількості повідомлень, що негативно впливають на військовослужбовця з урахуванням його психологічної стійкості, до кількості позитивних повідомлень розраховується за виразом

$$\xi = \frac{K_{не} \cdot (1 - K_c)}{K_{по}} = \xi_o \cdot (1 - K_c), \quad (2)$$

де K_c – коефіцієнт психологічної стійкості до негативного інформаційного впливу на військовослужбовця.

За фізичним змістом параметр K_c відображує відносну кількість (частку) не прийнятних для сприймання у свідомості військовослужбовця повідомлень завдяки його готовності до впливу і може набувати значення від 0 (психологічно не стійкий військовослужбовець, що сприймає будь-яку інформацію негативного характеру) до 1 (психологічно підготовлений та стійкий військовослужбовець, що зовсім не сприймає негативну інформацію). Оцінювання ймовірності негативного інформаційно-психологічного впливу на свідомість військовослужбовців під час одержання ними повідомлень різного характеру ξ_n здійснюється за припущенням, що величина цієї ймовірності приблизно дорівнює середній частоті зустрічі повідомлень, які містять інформацію, що негативно впливає на особу, у загальному інформаційно-психологічному потоці, який сприймається військовослужбовцем. Варто показати, що така оцінка може бути одержана шляхом нормування значень показника співвідношення ξ кількості повідомлень негативного та позитивного характеру:

$$\xi_n = \frac{\xi}{1 + \xi}. \quad (3)$$

Тоді оцінка рівня морально-психологічного стану особового складу з урахуванням негативного інформаційного впливу на їх свідомість може здійснюватися на підставі коефіцієнта

$$K_m = K_o \cdot (1 - \xi_n), \quad (4)$$

де K_m – коефіцієнт, що відображує рівень морально-психологічного стану військовослужбовців з урахуванням негативного інформаційного впливу на особовий склад; K_o – коефіцієнт, що відображує рівень морально-психологічного стану військовослужбовців у вихідному (початковому) стані, коли немає негативного інформаційного впливу на особовий склад.

За фізичним змістом коефіцієнт K_m свідчить про готовність військовослужбовця за своїми морально-психологічними якостями до успішного виконання завдань за призначенням у будь-який час.

Імовірність P_n того, що такий рівень морально-психологічного стану забезпечує достатні умови нормальної діяльності об'єкта впливу, розраховується за припущеннями, що експертними методами визначене значення коефіцієнта K_n , який характеризує достатній рівень морально-психологічного стану для успішної професійної діяльності військовослужбовців. Тоді

$$P_n = 1 - \exp\left(-\frac{K_m}{K_n}\right). \quad (5)$$

Для виведення цього співвідношення розглянемо процес службово-бойової діяльності військовослужбовців у термінах подій залежно від того, наскільки ця діяльність залежить від рівня їх морально-психологічного стану.

Нехай подія А полягає у тому, що успішний результат службово-бойової діяльності отриманий при значенні рівня морально-психологічного стану η , що не перевершує величини $\varepsilon + d\varepsilon$. Таку подію запишемо у вигляді

$$A : \{ \eta \leq (\varepsilon + d\varepsilon) \},$$

де η – випадкова величина рівня морально-психологічного стану військовослужбовців для шуканого параметра службово-бойової діяльності (коли результат діяльності є успішним).

Під подією В будемо розуміти таку подію, коли результат успішної діяльності може бути одержаний тільки при рівні морально-

психологічного стану, що перевершує такий, як ε , тобто ця подія у формальному записі має вигляд В: $\{\eta > \varepsilon\}$.

Якщо позначити ймовірність того, що результат діяльності буде одержаний на інтервалі за рівнем морально-психологічного стану військовослужбовців, що не перевищує величини ε , тобто як $P(\varepsilon) = P\{\eta \leq \varepsilon\}$, то ймовірність події В визначається як $P(B) = 1 - P(\varepsilon)$.

Перетин подій А і В відповідає події АВ, яка полягає у тому, що випадкова величина η (рівень морально-психологічного стану військовослужбовця, що забезпечує його успішну діяльність) знаходиться у межах $(\varepsilon, \varepsilon + d\varepsilon)$, тобто така подія у термінах подій має запис АВ: $\{\varepsilon < \eta \leq \varepsilon + d\varepsilon\}$. Відповідно ймовірність цієї події дорівнюватиме $P(AB) = P(\varepsilon + d\varepsilon) - P(\varepsilon)$.

Щоб оцінити величину умовної ймовірності $P(A/B)$ здійснення успішної діяльності залежно від рівня морально-психологічного стану військовослужбовця на інтервалі $d\varepsilon$ за умови, що до рівня ε діяльність не стає успішною, використаємо відомий вираз для умовної ймовірності:

$$P(A/B) = \frac{P(AB)}{P(B)} \quad (6)$$

Якщо ввести до формули раніше виведені співвідношення та провести необхідні перетворення, то такий вираз для умовної ймовірності матиме вигляд

$$P(A/B) = P(d\varepsilon/\varepsilon) = \frac{P(\varepsilon + d\varepsilon) - P(\varepsilon)}{1 - P(\varepsilon)} \quad (7)$$

Щоб дістати вираз для визначення ймовірності $P(\varepsilon)$ успішного виконання завдань діяльності при встановленому рівні морально-психологічного стану військовослужбовця, що дорівнює величині ε , треба визначити поріг виду

$$\lim_{d\varepsilon \rightarrow 0} \frac{P(\varepsilon + d\varepsilon) - P(\varepsilon)}{d\varepsilon \cdot (1 - P(\varepsilon))} \quad (8)$$

Якщо такий поріг (8) існує і дорівнює деякій величині W , то, як відомо, є справедливим рівняння

$$W = \frac{P'(\varepsilon)}{1 - P(\varepsilon)} \quad (9)$$

Розв'язок цього диференціального рівняння знаходять шляхом інтегрування:

$$P(\varepsilon) = 1 - e^{-\int W d\varepsilon} \quad (10)$$

Якщо розглядати ймовірність $P(\varepsilon)$ успішної діяльності військовослужбовця залежно від рівня ε його морально-психологічного стану у статистичному розумінні як усереднене відношення кількості сприятливих подій (результат успішний) до загальної кількості проведених випробувань (актів діяльності тощо), то величина

$$W = \frac{1}{K_c} \quad (11)$$

розраховується як обернено пропорційна до K_c – середнього значення достатнього рівня морально-психологічного стану, потрібного на одержання успішного результату службово-бойової діяльності. Якщо ця величина K_c набуває постійного значення K_n , то вираз (10) матиме такий вигляд:

$$P_n(\varepsilon) = 1 - \exp\left(-\frac{\varepsilon}{K_n}\right) \quad (12)$$

Отже, ймовірність $P_n(\varepsilon)$ при визначених припущеннях, по суті, визначає характеристику того, що такий рівень морально-психологічного стану забезпечує достатні умови нормальної діяльності об'єкта впливу (одержання успішного результату службово-бойової діяльності) при відомих обмеженнях за морально-психологічним станом військовослужбовців ε , що спостерігається, та при відомому достатньому рівні цього стану K_n для успішного виконання завдань.

Зрозуміло, що за критерій достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на особовий склад доцільно вибрати умову, коли ця ймовірність перевищує величину P_3 , що характеризує достатній рівень морально-психологічного стану військовослужбовців, або кінцевий результат діяльності, а саме

$$P_n \geq P_3, \text{ або } P_n \cdot P_o \geq P_{номр} \quad (13)$$

де $P_{номр}$ – потрібна ймовірність успішної професійної діяльності військовослужбовця; P_o – величина ймовірності успішної професійної діяльності, коли негативного впливу на військовослужбовця немає.

Величину $P_{номр}$ доцільно визначати методом експертних оцінок або на підставі дослідних даних.

Щодо практичного оцінювання рівнів достатності протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад розглянемо такі положення.

Вхідні діапазони значень показників K_c (коефіцієнт психологічної стійкості до негативного інформаційного впливу на військовослужбовця), K_n (коефіцієнт, який характеризує достатній рівень морально-психологічного стану для успішної професійної діяльності військовослужбовців) та P_n (імовірність того, що даний рівень морально-психологічного стану забезпечує достатні умови нормальної діяльності об'єкта впливу) для різних рівнів достатності протидії (високий, середній, недостатній) зазвичай одержують експертним шляхом на підставі оброблення статистичного матеріалу за відомими методиками.

Значення показника ймовірності відсутності наслідків негативного інформаційно-психологічного впливу на свідомість військовослужбовців під час одержання ними повідомлень різного характеру ξ_0 розраховується за формулою [див. вирази (2), (3)]

$$\xi_0 = 1 - \frac{(1 - K_c) \cdot \xi_0}{1 + (1 - K_c) \cdot \xi_0}, \quad (14)$$

де величина співвідношення $(1 - K_c) \cdot \xi_0$ кількості негативних та позитивних інформаційно-психологічних повідомлень від джерел впливу, що одержує військовослужбовець за певний період, береться у діапазоні відповідно:

$0 \leq (1 - K_c) \cdot \xi_0 \leq 1$ – для якісного рівня, що характеризується як високий;

$1 < (1 - K_c) \cdot \xi_0 \leq 6$ – для якісного рівня, що характеризується як середній;

Оцінка якісних рівнів складників показника достатності протидії інформаційно-психологічному впливу на особовий склад

Показник	Значення рівня протидії негативному інформаційному впливу		
	недостатній	середній	високий
K_c	$0 \leq K_c < 0,55$	$0,55 \leq K_c \leq 0,95$	$0,95 < K_c \leq 1$
K_n	$0 \leq K_n < 0,5$	$0,5 \leq K_n \leq 0,9$	$0,9 < K_n \leq 1$
P_n	$0 \leq P_n < 0,4$	$0,4 \leq P_n \leq 0,75$	$0,75 < P_n \leq 1$
ξ_B	$0 \leq \xi_B < 0,14$	$0,14 \leq \xi_B \leq 0,5$	$0,5 < \xi_B \leq 1$
$\frac{K_m}{K_n}$	$0 \leq \frac{K_m}{K_n} < 0,51$	$0,51 \leq \frac{K_m}{K_n} \leq 1,39$	$\frac{K_m}{K_n} > 1,39$
ξ_k	$6 \leq \xi_k < 13,3$	$13,3 \leq \xi_k \leq 120$	$\xi_k > 120$

$(1 - K_c) \cdot \xi_0 > 6$ – для якісного рівня, що характеризується як недостатній під кутом зору недостатності позитивних впливів на військовослужбовця.

Звідси для різних рівнів достатності протидії (високого, середнього, недостатнього)

визначаються діапазони $\frac{K_m}{K_n}$ співвідношення

значень поточного рівня морально-психологічного стану військовослужбовця в умовах негативного морально-психологічного впливу до рівня морально-психологічного стану, достатнього для успішної професійної діяльності військовослужбовців [див. вираз (5)]:

$$\frac{K_m}{K_n} = -\ln(1 - P_n). \quad (15)$$

Діапазони значень ξ_k співвідношень кількості негативних та позитивних впливів, що характеризують якісні рівні достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу (високий, середній, недостатній), визначаються за умови, що $(1 - K_c) \cdot \xi_k > 6$, яка характеризує недостатність позитивних впливів на військовослужбовця. Це значення дає можливість вважати, при якому співвідношенні негативних та позитивних впливів ще не відбувається значне погіршення морально-психологічного стану військовослужбовців:

$$\xi_k = \frac{6}{1 - K_c}. \quad (16)$$

Оцінки, одержані за результатами оброблення дослідних даних для одного з варіантів проведених досліджень, зведені у таблицю.

Звідси під час досліджень вибрано якісний критерій достатності протидії, що визначає високий, середній та недостатній рівні протидії і є зручним для практичного використання.

Високий рівень протидії характеризується таким станом професійної діяльності, коли негативні інформаційно-психологічні впливи не погіршують якості виконання службово-бойових завдань. Цей рівень визначається низькими рівнями співвідношення кількості негативних і позитивних впливів на особовий склад, високими рівнями морально-психологічного стану та сформованості психологічної стійкості до негативних інформаційно-психологічних впливів. При цьому співвідношення значень поточного рівня морально-психологічного стану військовослужбовця за умови негативного морально-психологічного впливу до рівня морально-психологічного стану, достатнього для успішної професійної діяльності військовослужбовців, $\frac{K_m}{K_n}$ перевищує 1,39. Для

діяльності і поведінки військовослужбовців характерні домінуюча внутрішня мотивація, усвідомлена моральна нормативність поведіння, емоційна врівноваженість, стриманість, високий рівень відповідальності й самоконтролю у процесі взаємодії з колегами по службі та при інтерпретації повідомлень засобів масової інформації. Виражені емоційно-вольові особливості цих військовослужбовців сполучаються з підвищеною критичністю до змісту інформаційних повідомлень, доказів, аргументів і доводів, які у них наводяться.

Середній рівень протидії характеризується таким станом професійної діяльності, коли негативні інформаційно-психологічні впливи не істотно погіршують якість виконання службово-бойових завдань. Цей рівень визначається середніми рівнями співвідношення негативних і позитивних впливів, вихідного морально-психологічного стану, сформованості психологічної стійкості до негативних інформаційно-психологічних впливів. При цьому співвідношення значень поточного рівня морально-психологічного стану військовослужбовця за умови негативного морально-психологічного впливу до рівня морально-психологічного стану, достатнього для успішної професійної діяльності військовослужбовців, $\frac{K_m}{K_n}$

знаходиться у межах 0,51...1,39. Для діяльності і поведінки військовослужбовців характерні розвинені інтелектуальні й комунікативні якості, позитивні внутрішня і зовнішня мотивації, висока емоційність, збудливість під час сприйняття повідомлень, висока самооцінка, інформованість, товариськість. Висока емоційність реакцій може на деякий час послабляти їхню психологічну стійкість, знижувати об'єктивність сприймання інформації.

Недостатній рівень протидії характеризується таким станом професійної діяльності, коли негативні інформаційно-психологічні впливи істотно погіршують якість виконання службово-бойових завдань або призводять до зриву їх виконання. Цей рівень визначається великим значенням співвідношення негативних і позитивних впливів, низьким рівнем морально-психологічного стану та сформованості психологічної стійкості до негативних інформаційно-психологічних впливів. При цьому співвідношення значень поточного рівня морально-психологічного стану військовослужбовця за умов негативного морально-психологічного впливу до рівня морально-психологічного стану, достатнього для успішної професійної діяльності військовослужбовців, $\frac{K_m}{K_n}$ знаходиться у

межах 0...0,51. Для діяльності і поведінки військовослужбовців властиві помірна націленість на виконання службово-бойових завдань, переважно позитивна зовнішня мотивація, тривожність, уразливість, ранимість, суперечливість висновків під час обмірковування інформації з проблем, що викликали хвилювання, поступливість, схильність до компромісу та конформізму. Для них характерними є помірковано розвинені емоційно-вольові якості, досить невисокий прояв інтелектуальних та комунікативних якостей.

Висновки

Розглянувши теоретичні аспекти оцінювання достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу на військовослужбовців внутрішніх військ, можна зробити такі висновки.

1. Для ефективного здійснення протидії негативному інформаційно-психологічному впливу з використанням запропонованої раніше

методики протидії потрібен науково обґрунтований кількісний і якісний показники достатності протидії, яких на цей час у внутрішніх військах бракує.

2. Розроблений кількісний показник достатності протидії негативному впливу з урахуванням рівнів співвідношення негативних і позитивних впливів на особовий склад, морально-психологічного стану та сформованості психологічної стійкості до негативних інформаційно-психологічних впливів, а також успішності професійної діяльності особового складу під час виконання службово-бойових завдань дозволяє визначити рівень достатності протидії. При цьому співвідношення значень поточного рівня морально-психологічного стану військовослужбовця за умов негативного морально-психологічного впливу до рівня морально-психологічного стану, достатнього для успішної професійної діяльності

військовослужбовців, $\frac{K_m}{K_n}$ знаходиться у

межах, якими визначається рівень достатності протидії.

3. В якісному плані критерій достатності протидії негативному інформаційно-психологічному впливу визначається високим, середнім і недостатнім рівнями протидії.

Список використаних джерел

1. Дробаха, Г. А. Формалізація задачі опису перетворень для синтезу структури інформаційної системи з використанням розробленої абстрактної алгебри моделей інформаційних структур [Текст] / Г. А. Дробаха // Системи обробки інформації : зб. наук. пр. – Х. : ХВУ, 2004. – Вип. 1. – С. 55–61.

2. Жарков, Я. Інформаційно-психологічне протиборство в сучасному світі: проблемно-історичний аналіз [Текст] / Я. Жарков, М. Онищук // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К. : КНУ, 2007. – № 16-17. – С. 101–104.

3. Клименко, В. Морально-психологічні аспекти інформаційних війн сучасності [Текст] / В. Клименко // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – К. : КНУ, 2007. – № 14-15. – С. 104–106.

4. Ліпатов, І. І. Теоретичні аспекти розроблення методики протидії інформаційно-психологічному впливу протидіючих сил на військовослужбовців внутрішніх військ під час виконання службово-бойового завдання [Текст] / І. І. Ліпатов // Честь і закон. – 2010. – № 3. – С. 50–54.

5. Підхід щодо побудови математичної моделі інформаційно-психологічного впливу на особовий склад внутрішніх військ під час виконання службово-бойових завдань [Текст] / І. І. Ліпатов, К. Ю. Гунбін, Є. Г. Башкатов, Л. В. Розанова // Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил. – Х. : ХУПС, 2011. – Вип. 2(28). – С. 195–200.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2011 р.